

XVI. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN SENÂÛÎ'NİN "NEYİSTÂN-I ZÜLÂL"İ *Neyistân-ı Zülâl of SenâÛî, a 16th Century Poet*

Ömer ARSLAN

Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, omer.arслан@istanbul.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9085-3426.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 08.07.2022

Kabul/Accepted: 02.08.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1142630

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk Edebiyatı, XVI. yüzyıl Türk Edebiyatı, Muamma, *Şebistân-ı Hayâl*, *Neyistân-ı Zülâl*, SenâÛî.

Keywords

Classical Turkish Literature, XVIth Century Turkish Literature, Enigmatic Poetry, *Şebistân-ı Hayâl*, *Neyistân-ı Zülâl*, SenâÛî.

ÖZ

İran edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Fettâhî-i Nîşâbüri (ö. 852/1448-9?)'nin *Şebistân-ı Hayâl* adıyla şöhret bulan eseri, klasik Türk edebiyatında hem tercüme, şerh ve nazireler yoluyla hem ta'miye yöntemleriyle yazılmış şiirlerin tarzını tarif için kullanılan "*Şebistân-ı Hayâl tarzındadır*," gibi ifadelerle kendisinden söz ettirmiştir. SenâÛî'nin *Neyistân-ı Zülâl* adlı eseri de Fettâhî'nin eserine yazılmış bir naziredir. XVI. yüzyılda Şehzâde Mustafa Manisa sancağındaiken bu şehirdeki edebî muhite mensup bir şair olan SenâÛî'nin bu eserinden birçok kaynakta bahsedilmektedir. Yalnızca, Fettâhî'nin *Şebistân-ı Hayâl*'i tarzında yazılmış olduğu kaydedilen bu eser üzerine müstakil bir çalışma bulunmamakta ve eseri konu alan bibliyografik başlıklarda kaydedilenler oldukça sınırlı kalmaktadır. Söz konusu eserin bu yazıda tanıtılan nüshası Yahya Efendi Dergâhında Mahmud Efendi'nin kurduğu kütüphaneden 1940 yılında Süleymaniye Kütüphanesine geçen yazmalar arasında olup Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 2051 numarada kayıtlıdır. Herhangi bir maddi eksiklik tespit edilmeyen bu nüsha 95 varaktan oluşmaktadır. Çalışmamızda müellifin hayatı ve eseri hakkında kaynaklarda yer alan kayıtlar, söz konusu nüshadaki bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmiş, eldeki nüshanın biçim ve içerik özelliklerinden yola çıkılarak *Neyistân-ı Zülâl*'in klasik Türk edebiyatındaki *Şebistân-ı Hayâl* literatürü içindeki yerinin tespitine çalışılmıştır. Bunların yanı sıra eserin içerdiği başlıklara kısaca değinilmiş, eserde kullanılan ta'miye tarzına yönelik bir çözüm örneği ile ek olarak sebep-i telif ve hatime bölümlerinin transkripsiyonlu metinlerine yer verilmiştir.

ABSTRACT

The work of Fettâhî-i Nîshapûri (d. AH 852/AD 1448-9?), one of the leading names in Persian literature, which became famous with the name *Şebistân-ı Hayâl* has been known for critical identification such as "the style of *Şebistân-ı Hayâl*", which is used to describe the style of poems written by ta'miye methods and through translations, commentaries and naziras of *Şebistân-ı Hayâl* in classical Turkish literature. SenâÛî's *Neyistân-ı Zülâl* is also a nazira on Fettâhî's *Şebistan-ı Hayâl*. In the XVIth century, when Prince Mustafa was the governor of Saruhan province, SenâÛî, a poet in literary circles Manisa, was mentioned in many sources with *Neyistân-ı Zülâl*. However, there is no study focused on this work, and mentions in historical sources are limited to the knowledge that *Neyistân-ı Zülâl* was written in the style of Fettâhî's *Şebistan-ı Hayâl*. The copy of the work introduced in this study is among the manuscripts transferred to the Süleymaniye Library in 1940 from the library established by Mahmud Efendi in the Yahya Efendi Lodge and is registered in Hacı Mahmud Efendi Collection number 2051. This copy, which has no material deficiency, consists of 95 leaves. In our study, the records about the author's life and works in the sources were evaluated by comparing them with the information in the aforementioned copy of the author's work, and it was tried to determine the place of *Neyistân-ı Zülâl* among the works based on *Şebistan-ı Hayâl* in the classical Turkish literature, in terms of form and content features of the copy. In addition to these, the chapters of the text were briefly summarized, an explanation of the ta'miye style used in the work, and the transcribed texts of its prologue and epilogue were given.

Atıf/Citation: Arslan, Ö. (2021), "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Senâî'nin *Neyistân-ı Zülâl'i*", *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 17(Ağustos), 21-40.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ömer ARSLAN, omer.arslan@istanbul.edu.tr

GİRİŞ

Kaynaklarda adı geçmesine rağmen günümüze kadar ele geçmemiş eserlerin zamanla ortaya çıkması, klasik Türk edebiyatının zenginliğini her gün yeniden hatırlatmaktadır. Klasik Türk edebiyatı, divanlar, mesneviler, tezkire, şerh ve inşa gibi rağbet edilen manzum, mensur metinler dairesinde verilmiş klasik eserlerin yanı sıra bu dairedeki metinlerin biçim, tertip ve içerik özelliklerini paylaşan ancak bunları farklı tarzlarda işlemek yönüyle çizginin dışında kalan birçok eseri de içermektedir. XVI. yüzyıl şairlerinden Senâî'nin *Neyistân-ı Zülâl'i* de bu türden bir eserdir. Fettâhî-i Nîşâbü'rî'nin (ö. 852/1448-9?) *Şebistân-ı Hayâl*'ine nazire olan *Neyistân-ı Zülâl'*in bilinen yegâne nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 2051 numarada kayıtlıdır.¹

Kaynaklardaki değerlendirmelerden, XVI. yüzyılın oldukça renkli ve zengin edebî hayatında mütevazı bir yere sahip olduğu anlaşılan Senâî, şiirleriyle ve müstakil eserleriyle, yaşadığı dönemde Manisa'daki şairler muhitinin bir mensubu olarak tanınmış, o sırada sancakta bulunan Şehzâde Mustafa'nın yakınındaki isimlerden olmuştur. *el-Maksûd* gibi, Arapça sarfa dair bir eseri şerh etmesi ve *Şebistân-ı Hayâl* gibi, Farsça olmasının yanı sıra tarzıyla da oldukça çetrefil bir esere nazire yazması onun üç dildeki yetkinliğinin işaretlerindedir.

Bu çalışmada müellifin hayatı ve eserlerine kısaca değinildikten sonra Türk edebiyatında *Şebistân-ı Hayâl* literatürü ve *Neyistân-ı Zülâl'*in bu literatür içindeki yeri değerlendirilecek, ardından eserin elde bulunan nüshasının fizikî tavsifi ile içerdiği fasıllarda işlenen konulara kısaca değinilecek, sonuç bölümünde eserin genel değerlendirmesi yapılacak ve ek olarak eserin sebeb-i telif ve hatime fasıllarının transkripsiyonlu metinleri verilecektir.

¹ Eserin varlığından haberdar eden Prof. Dr. Sadık Yazar ve Prof. Dr. Mücahit Kaçar'a teşekkür ederim.

1. Senâyi, Hayatı ve Eserleri

Müellifin adı *Osmanlı Müellifleri*'nde Mehmed Çelebi (Saraç 2016: II/541), *Neyistân-ı Zülâl*'de ise Seyyid Ali olarak geçmektedir. Yine kendi eserinde müellif, doğum tarihini 914 (/1508-09) şeklinde kaydetmiştir. Şehzâde Mustafa, Manisa sancağındaiken mülazım olan Senâyi, kadılık mesleğine girdikten sonra şehzade ile birlikte Amasya'ya gitmiştir. *Osmanlı Müellifleri*'ne göre şair, Manisa'da Şehzade Mustafa'ya hocalık yapmıştır (Kılıç 2010: III/1489; Saraç 2016: II/541). Senâyi, *Keşif-nâme* adlı eserinde Konya, Antakya, Halep, Hama, Humus ve Şam'a seyahat ettiğini, Kudüs'te bir buçuk yıl kaldığını ifade etmektedir (Dörtbudak 2004: 205). Manisa'da Câmî'î, Sâmi'î ve Kâni'î'nin çağdaşı olan Senâyi'nin kaside-i masnuaları, gazelleri ve *Şebistân-ı Hayâl* tarzında *Neyistân-ı Zülâl* gibi bir eseri bulunmasına rağmen şöhret kazanmadığını söyleyen Âşık Çelebi, şairin, şiirde inceliğe, mana, akıcılık ve hoş edaya sahip olduğunu düşünse de Gelibolulu Mustafa Âli, şairden alıntılıdığı bir beyitteki kafiye kusurundan ötürü onun bedii kurallarını iyi bilmediğinin anlaşıldığını ifade etmektedir (İsen 2017: 121; Kılıç 2010: III/1489; Tıgılı 2010: 233). Bursalı Mehmed Tahir, şairin 970/1562-63'te Amasya'da vefat ettiğini bildirir (Saraç 2016: II/541). *Sicill-i Osmânî*'ye göre Senâyi'nin ölüm tarihi, Şehzade Mustafa'nın da vefat ettiği yıl olan 960/1553'tür (Akbayar 1998: V/1495). Senâyi, *Neyistân-ı Zülâl*'de eserini tamamladığı yılı bir tarih kitabı içinde 970/1562-63 şeklinde kaydetmiştir. Buna göre *Sicill-i Osmânî*'deki kayıt, hatalı olmalıdır. *Osmanlı Müellifleri*'ndeki ölüm tarihine ise tam olarak eserin tamamlandığı tarihe denk geldiği için şüpheyle yaklaşmakta fayda vardır. Senâyi'nin kaynaklarda ve kataloglarda adı geçen eserlerinden birinin medreselerde okutulan Arapça sarf kitabı *el-Maksûd*'a yazdığı *Şerh-i Maksûd*'u olduğu kaydedilmiştir (Kutluk 1989: II/241). *Keşif-nâme* adıyla da anılan *Menâkıb-ı Emîr Sultan Muhammed Şemseddîn-i Buhârî* adlı, manzum parçalar da ihtiva eden menâkıpnamesi ise 1289/1872-73 yılında tabedilmiştir (Saraç 2016: II/541; Dörtbudak, 2004: 205-218). Ayrıca Kanuni devrinde yaşamış Senâyi mahlaslı bir şaire ait *Süleymannâme*'nin ona aidiyetine dair tartışmalar vardır; fakat eldeki bilgilerle kesin bir hüküm vermek mümkün değildir (Düzenli ve Akgül 2018: 150). Bunların yanı sıra kaynaklarda müellif ile anılmadıkları hâlde Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Bölümü 1326 numarada kayıtlı *Terceme-i Şevâhidü'n-Nübüvve* (Gündoğdu 2019: 17) ve Revan 1480'de kayıtlı *Menâkıb-ı Pîrî Baba* adlı eserlerin de mütercimi ve müellifi olarak da Senâyi Mehmed Çelebi görünmektedir. Müellifin bu yazıda konu edilecek eseri ise kaynaklarda *Şebistân-ı Hayâl* tarzındadır ifadesiyle anılan *Neyistân-ı Zülâl*'dir (Kılıç 2010: III/1489; Saraç 2016: II/541).

2. Türk Edebiyatında Şebistân-ı Hayâl'ler ve Neyistân-ı Zülâl

Asıl adı Muhammed b. Yahyâ Sîbek olan Fettâhî-i Nişâbü'rî'nin, *Şebistân-ı Nukât ve Gülistân-ı Lugat* adını verdiği, ancak *Şebistân-ı Hayâl* adıyla şöhret bulan eseri (Alioğlu 1988: 31), çeşitli temaları içeren sekiz bapтан oluşmaktadır. Bu baplarda iman ve İslam, padişahlık, ilm, zühd ve ibadet, ahlaki özellikler, lezzet veren şeyler, arzu edilen şeyler, hayatın evreleri gibi konular işlenmektedir (Alioğlu 1988: 32). Her bap altında yer alan fasıllarda ilgili konulara dair kavramların lafız ve manalarının ta'miye yöntemleriyle işlendiği *Şebistân-ı Hayâl* mensur-manzum karışık biçimde yazılmış bir metindir. Eserin hatimesinde tamamlanma tarihi olarak 843/1439-40 yılı kaydedilmiştir (Alioğlu 1988: 33).

Türk edebiyatında *Şebistân-ı Hayâl*, Fettâhî-i Nîşâbü'rî'nin aynı adlı eserinin tercüme, şerh ve nazireleriyle oluşmuş literatürün yanı sıra edebî bir tarz olarak ta'miye yöntemleriyle yazılmış şiirleri tarif etmek için kullanılan bir kavram olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tezkirelerde, muammaya benzer, harf ve kelime oyunlarına dayanan ve dikkat isteyen şiirler, "*Şebistân-ı Hayâl tarzındadır*" denilerek tarif edilmiştir. Bu tür şiirlerin muammalardan ayrıldığı nokta, muammalarda insan isimleri ve lakapları şifrelenirken *Şebistân-ı Hayâl* tarzı şiirlerde çoğunlukla kavramlara dair kelime ve harf oyunlarının bulunmasıdır (Erkal 2009: 39). Bunun yanında *Şebistân-ı Hayâl* ve nazirelerinde Allah'ın isimlerine, sıfatlarına ya da insan isimlerine dair kısımlar da bulunmaktadır; ancak bu isim ve sıfatlar muammalarda olduğu gibi gizli tutulmaz, açıkça zikredilir ve ta'miye yöntemleriyle yorumlanır ya da başka kelimelere dönüştürülerek işlenir.

Türk edebiyatında *Şebistân-ı Hayâl* literatürünü oluşturan eserler kronolojik olarak sıralandığında, ilk sırayı XV. yüzyıl şairlerinden Yûsufî'nin *Şebistân-ı Hayâl* ya da *Şebistân-ı Yûsufî* adlı mesnevisi (Beşenk 2016: 9) almaktadır. Bu eser, biçim, içerik, tarz ve anlatımındaki açıklık itibarıyla Fettâhî'nin eserinden ayrılmaktadır (Bayak 2017: 253). Ayrıca XVI. yüzyılda Kurbî mahlaslı bir şairin *Şebistân-ı Hâyâl'i* tercüme ettiği bildirilse de bu esere henüz rastlanmamıştır (Canım 2018: 449). Yine XVI. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı şairlerinden Gubârî'nin de *Şebistân-ı Hayâl'i* bulunmaktadır. Eser Farsça bir mesnevidir. Tarzı, kaynak eserle örtüşse de Gubârî eserini yalnızca aşka dair kavramlara hasretmiştir (Gökmen 2015: 34; Kaçar ve İpek 2020: 730). Fettâhî'nin *Şebistân-ı Hayâl'ine* yapılmış iki şerh bulunmaktadır. Bunlar XVI. yüzyıldan Sürûrî ve XVII. yüzyıldan Şifâyî'nin eserleridir. İki şerhte de kaynak eserin tertibine sadık kalınarak Fettâhî'nin ifadeleri ve ta'miye yöntemleri açıklanmıştır (Elbir 2005: 628; Bilgiç 2019: 22).

Şebistân-ı Hayâl şârihi Sürûrî'nin de Senâî ile aynı dönemde Şehzâde Mustafa'nın hocası olarak bulunması ve Gubârî'nin bu görevi kabul eden Sürûrî'yi tarizi üzerine iki şairin atışmaları (Kılıç 2010: III/1489; Kutluk 1989: II/513), esere ilgi duyan şairlerin edebî muhitlerinin yakınlığına dair ayrıntılardır. Bu bilgiler ışığında, şu an için elde bulunan eserler arasında Senâî'nin *Neyistân-ı Zülâl'i*ni, Türk edebiyatında Fettâhî'nin *Şebistân-ı Hayâl'inin* tertip ve tarzını tamamen yansıtan yegâne nazire olarak değerlendirmek mümkündür.

Senâî'nin *Neyistân-ı Zülâl'i*, Fettâhî'nin 843/1439-40'ta tamamladığı *Şebistân-ı Hayâl* adlı, mensur fasıllar içinde manzum parçalara da yer ver vermek suretiyle tertip ettiği ve çeşitli temalara dair kavramların lafız ve manalarını ta'miye yöntemleriyle işlediği eserine naziredir. Senâî, *Neyistân-ı Zülâl'*de hem *Şebistân-ı Hayâl'in* tertip ve tasnifini örnek almış hem de kaynak eserin muamma tarzı, manzum kısımlardaki edası, mensur kısımlardaki secii gibi üslup özelliklerini takip etmiştir.² Bunun yanında kaynak eserdeki başlıklara sadık kalarak eserini tevhit, naat, münacat ve sebab-i telifin yer aldığı giriş bölümünü takip eden, farklı temaların işlendiği sekiz ana başlıkla bölümlendirmiştir. Buradaki her ana başlık, ele alınan temaya uygun dört ila on dört arasında değişen alt başlıkları içermektedir. Alt başlıklarda zikredilen kavramların lafız ve manaları ta'miye yöntemleriyle işlenmektedir. Senâî, sebab-i telif bölümünde eserini Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğunu belirtmiştir.

3. Nüshanın Fizikî Tavsifi ve İçeriği

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 2051 numarada yer alan eserin şu an için bilinen bu tek nüshası 185x100, 115x65 mm. ölçülerinde, kahverengi meşin ciltlidir. 95 yapraktan oluşan nüshanın her sayfasında 15 satır bulunmaktadır. Nesih hattın kullanıldığı nüshada, baplar ve fasıllar kırmızı mürekkeple yazılmış olup yer yer yaldızlı mürekkep de kullanılmıştır. Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesine, Yahya Efendi Dergâhında Hacı Mahmud Efendi'nin kurduğu kütüphaneden geçmiştir; nitekim *Osmanlı Müellifleri*'nde "Neyistân'ın bir nüshası Yahyâ Efendi'de vardır," ibaresiyle bu nüshaya işaret edilmektedir (Saraç 2016: II/541).

Eserin söz konusu yazma nüshasının başında, metindeki her faslın ayrı ayrı numaralandığı bir fihrist bulunmaktadır. Bu fihristten sonra temellük kaydı olmaksızın yalnızca eserin isminin bulunduğu bir zahriye gelmektedir:

[1a] Kitābu *Neyistân-ı Zülâl*'dür ber-â-ber-i *Şebistân-ı Hâyâl*
 'İbâretleri Mu'ammâ San'atlarını Mütezammın Bir Sihr-i Helâldir.

Asıl metnin başladığı sayfanın ilk satırı aşağıdaki gibidir:

[1b] Minnet ol Mennân'a manşûşdur ki süfre-i mîm-i en'âmın açduğça nân-ı imtinânı...

Metin hatime faslındaki aşağıdaki beyitle sonlanmaktadır:

نیستان من شکرستان جان [95b]
 نیستان بقشرت این نیستان

25

Metnin sebab-i telif faslında müellif, doğum tarihini, adını ve eserini kime sunduğunu belirtmiştir. Buna göre 914/1508-09 tarihinde doğan müellifin adı Seyyid Alî'dir ve *Neyistân-ı Zülâl*'i devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuştur.³ Eserin tamamlanma tarihi de hatime faslında bir tarih kıtası içinde verilmiştir. Burada geçen "bir kand-i mükerrer" + "kand" ibarelerinin ebced hesabına göre sayı değeri cümel-i sagîr ile açığa çıkacak biçimde 970'e denk gelmektedir; bir sonraki beyitte ise tarih açıkça zikredilmektedir. Miladi takvime göre eser 1562-63 yılında yazılmıştır:

[95a] Tārîh-i *Neyistân* ey lebleri sükker
 Bir **kand-i mükerrer** bir **kand-i mükerrer**
 Tokuz yüze yetmiş yetmiş senesinde
 Oldı bu muhaqqar yümn-ile müyesser

² Eserin içeriği ile ilgili bilgi veren tek kaynak olan *Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*'nda, *Neyistân-ı Zülâl* çeşitli konular hakkında bilgi veren ansiklopedik mahiyette bir eser olarak kaydedilmiş, metnin ta'miye tarzı ile işlendiğine değinilmemiştir; (bkz. Çelebioğlu, 1994: 114).

³ Eserin sebab-i telif ve hatime fasıllarının transkripsiyonlu metni yazının ekinde verilmiştir.

Bu nüshanın başında yer alan fihrist, üç fasıldaki takdim-tehir istisna olmak üzere, eserin asıl metnindeki bap ve fasılların sıralamasına göre dizilmiştir. Aşağıdaki listede, sol baştaki fasıl numaraları fihristteki sıralamaya göre, bunların sağ tarafında ise ilgili bap ve fasılın nüsha içindeki varak numarası tarafımızca yazılmış olup işlenen konulara kısaca değinilmiştir:⁴

Fihrist-i Kitâb-ı Neyistân-ı Zülâl

1. Tevhîd-i Bârî 'azze ismuhû ve müsemmâhu: (1b) Tevhit.
2. Na' tü'n-Nebiyy 'aleyhi's-selâm: (3b) Naat.
3. Münacât-ı Kıbletü'l-Hâcât: (7a) Münacat.
4. Fî ebvâbi't-te' lîfî ve i' tâbi't-taşnîfi: (8b) Sebeb-i telif.
El-bâbü'l-evvel fi şerâ'itî'l-hamsi li-İslâmi: (11b) Birinci bap İslam'ın beş şartına dairdir.
5. Faşl fi'l-îmâni ve'l-İslâmi : (11b) İmana ve İslam'a dair.
6. Faşl fi's-şalâti ve ve mâ yunâsibuhâ: (14a) Namaza dair.
7. Faşl fi'z-zekâti: (17a) Zekâta dair.
8. Faşl fi's-şavmi: ⁵ (15b) Oruca dair.
9. Faşl fi'l-haccî: (18a) Hacca dair.
El-bâbü's-sânî fi zikri'l-mülûki ve's-selâhini: (19a) İkinci bap, saltanata ve sultanlara dairdir.
10. Faşl fi'l-adli: (19a) Adalete dair.
11. Faşl fi'l-a'yâni ve'l-erkâni: (20b) Devletin ileri gelenlerine dair.
12. Faşl fi'l-çihâdi: (21a) Cihada dair.
13. Faşl fi's-şikâri: (24a) Avcılığa dair.
14. Faşl fi'l-çalemi: (25a) Kalem ve kitabete dair.
15. Faşl fi's-şîri: (26a) Şiire dair.
16. Faşl fi tezkîreti's-su'arâ': (27b) Şairleri anmaya dair.
El-bâbü's-sâlis fi eşnâfi'l-ulemâ ve evşâfi'l-fuzalâ: (30a) Üçüncü bap, âlimlere ve erdemlilere dairdir.
17. Faşl fi şerefi'l-ilmî ve beyâni eşrâfihi: (30a) İlmin şerefi ve eşrafa dair.
18. Faşl fi'l-vâ'izi: (33b) Vaizliğe dair.
19. Faşl fi'l-hâfîbi: (34a) Hatipliğe dair.
20. Faşl fi'l-imâmî: (34b) İmamlığa dair.
21. Faşl fi'l-mu'allimî: (35b) Muallimliğe dair.
22. Faşl fi'l-mu'arrifi: (36a) Arifliğe dair.
23. Faşl fi'l-hâfîzi: (36a) Hafızlığa dair.
24. Faşl fi't-tabîbi: (37b) Tabipliğe dair.
25. Faşl fi'l-müneccimî: (38a) Müneccimliğe dair.
26. Faşl fi'n-nücûmî: (38a) Yıldızlara dair.
27. Faşl fi'l-burûci: (40a) Burçlara dair.
28. Faşl fi'r-remmâli: (41b) Remilcilliğe dair.
29. Faşl fi's-şeyyâdi: (42a) Meddahlığa dair.
El-bâbü'l-râbi' fi'z-zühdi: (42b) Dördüncü bap zahitliğe dairdir.
30. Faşl fi's-sa'âdeti'l-ibâdeti ve's-şekâveti: (42b) İbadet ve meşakkate dair.
31. Faşl fi's-şülûki ve'l-hırka: (43b) Tarikate girme ve hırka giymeye dair.
32. Faşl fi'l-fakri ve't-taşavvufi: (47b) Varlıktan arınmaya ve tasavvufa dair.

⁴ Bölüm içeriklerine kısaca değinilmesinin sebebi, temaların ve bu temalarla alakalı kavram ve isimlerin her bölümde birbirine benzer şekilde ta'miye usulleriyle işlenmiş olmasıdır. Örneğin "Fî Tezkîreti's-Su'arâ" başlığında Ahmed Paşa, Necâtî, Âhî, İshâk, Şeyhî, Zâtî, Me'âlî, Figânî, Hamdî, Lâmi'î, Gazâlî, Mesîhî, Yahyâ, Câmî'î gibi şairler anılsa da bunlarla ilgili biyografik ya da monografik bilgilere yer verilmemektedir; yalnızca mahlaslarının ta'miye usulleriyle işlenmesi söz konusudur, diğer bölümlerde de durum böyledir.

⁵ Kitabın içeriği itibarıyla 9. sırada gelmektedir.

El-bâbü'l-ḥamse fi'l-eşrâfi ve mâ yezudduhâ min ehli'l-isrâfi : (48b) Beşinci bap şerefli kimseler ve müsrifler gibi çeşitli ahlaki karakter özelliklerine dairdir.

33. Faşl fi zikri's-şerîfi ve'l-keşîfi: (48b) Şerefli ve kalbi açık kimselere dair.
34. Faşl fi'l-kerîmi ve'l-le'îmi: (46a) Cömert ve cimri kimselere dair.
35. Faşl fi's-şâbiri ve'l-kâni'i: (50a) Sabırlı ve kanaatkâr kimselere dair.
36. Faşl fi's-şidki ve'l-kizbi: (51a): Dürüst ve yalancı kimselere dair.
37. Faşl fi'l-aḥbâbi ve'l-a' dâ'i: [sayfa numarasız⁶, dijitalde 54. poz] Dostlara ve düşmanlara dair.
38. Faşl fi'l-batâleti ve'l-a'tâleti: (49b) Cesarete ve ataletle dair.
39. Faşl fi'l-felâhati ve'l-fellâhi: (52a) Tarıma ve çiftçiye dair.
40. Faşl fi'l-mâ'iyeti'l-besâtini: (53a) Bahçe hizmetkârlarına dair.
41. Faşl fi's-seferi ve'l-ḥazari: (54a) Yolculuğa ve konaklamaya dair.
42. Faşl fi't-ticâreti ve mâ yunâsibuhâ (55a) Ticaret ve ticarete münasip şeylere dair.
43. Faşl fi aşhâbi's-sûki: (57a) Esnaflara dair.

El-bâbü's-şâdis fi'l-mütelezzât ve's-şehvât: (60a) Altıncı bap lezzetli ve hoş giden şeylere dairdir.

44. Faşl fi'l-ğimâ'i ve'l-câhi: (60a) Zenginliğe ve makama dair.
45. Faşl fi'l-eşvâbi ve sayiri'l-esbâbi: (63a) Giyime ve kıyafetlere dair.
46. Faşl fi'l-ḥuyûli ve'l-cimâli: (65a) Atlara ve develere dair.
47. Faşl fi'l-üsârâ: (64a) Esirlere dair.
48. Faşl fi'l-emâkini ve'd-devri: (66b) Mevkiler ve devre dair.
49. Faşl fi eşrefi'l-büldâni: (68b) Beldelerin en şerefisine dair.
50. Faşl fi'l-bahâri ve'l-envâri: (70a) Bahara ve nurlara dair.
51. Faşl fi'l-eşmâri: (72a) Meyvelere dair.

El-bâbü'sâbi' fi'l-müştehiyyâti'l-mübâhât: (74a) Yedinci bap nefsin hoşuna giden mübah şeylere dairdir.

52. Faşl fi't-ṭâ'âmi ve bezli'l-âmi: (74b) Yemeğe ve halka ikrama dair.
53. Faşl fi'l-eşribeti ve'l-enbîzeti: (76a) Şerbetlere ve şaraplara dair.
54. Faşl fi'l-edvâri ve'l-ağânî: (79b) Edvar ve şarkılara dair.
55. Faşl fi'l-lu'bi ve'l-lehvi: (81a) Oyun ve eğlenceye dair.
56. Faşl fi esbâbi'l-ḥüsni: (82b) Güzelliği sağlayan şeylere dair.
57. Faşl fi'l-aşq ve'l-âşîki: (86a) Aşka ve âşığa dair.
58. Faşl fi'l-mükâşeretü ve'l-mübâşeretü: (87a) Cinsî münasebete dair.

El-bâbü's-şâmin fi revâyici'n-naşâyîhi: 89a

59. Faşl fi'l-esnâni'l-ömrü ve ezmânihi: (89a) Ömrün aşamaları ve devirlerine dair.
60. Faşl fi'l-ḥayâti ve'l-memâti: (90b) Hayata ve ölüme dair.
61. Faşl fi'n-naşîhati ve mâ yecîbu ictinâbehü: (92a) Nasihatler ve kendilerinden uzak durulması gereken şeylere dair.
62. Faşl fi'l-ḥâtîme: (94b) Eserin sonu

4. Neyistân-ı Zülâl'de Kullanılan Ta'miye Yöntemine Dair

Bu bölümde, eserin edebî tarzının daha kolay anlaşılabilmesi için örnek olmak üzere, sebep-i telif bölümünde müellifin mahlasını, doğum tarihini ve adını ta'miyeli bir şekilde ifade ettiği kısımların çözümü verilecektir. Metnin yazma nüshasında, ta'miyeli olduğunu belirtmek için üzerine kırmızı çizgi çekilmiş kelimeler, aşağıda kalın punto ile yazılmış olup yine yazma üzerindeki ipuçları da ilgili kelimenin yanına parantez içinde italik harflerle eklenmiştir.

“Bende-i mücrim-i dâ'î **Şenâyî** ki gûşe-i şevâbâ **ba'îd** ü **nâyîdür**(*ırak*)”: “Gûşe-i sevâb”dan kasıt, kelimenin köşesi yani ilk harfi olan (ث)dir. Senâyî kelimesi, tahlil yöntemiyle iki parçaya ayrılıp (ث) harfi ve (نایی) lafzı elde edilmiştir. Teradüf yöntemiyle “na'y” kelimesinin Farsça'daki “uzakta olmak” anlamı kastedilmiştir.

⁶ Dijital kopyada 54. poza denk gelen bu sayfaya varak numarası verilince nüsha üzerindeki numaralandırma bir sayı atlayacağı için karışıklığa mahal vermemek adına numarasız bırakılmıştır.

Böylece, "Günahkâr ve duacı bir kul olan Senâî, sevaba [hatta sevâbın baş harfi (ث)ye bile] uzaktır," anlamına ulaşılmaktadır.

"Târîh-i vilâdeti muqatta'ât-ı hürüfdan 'alâ sebîli't-tertîb ا ب ج ح ث ت ب ا vâkı' olup (914)...": Müellifin kendi doğum tarihini ve ismini verdiği cümlelerin ilk kısmında alfabetik şekilde sıralanmış harflerin ebced karşılıklarının cümel-i sagîr usulüyle toplamı 914/1508-09 yılına denk gelmektedir.

"... ا ب ج ح ث ت ب ا vâkı' olup⁷ nâm-ı hâk-sâr-ı mezbûr olan ism-i Seyyid 'Alî hafî olmaya ki hürûf-ı mezbûrdan bi-tarîki't-ta' miyye bedîdâr olur. Meşelâ ism-i elif taşhîf ve terâdüf ile harf-i با س; یا şekli-i یا ve yâhod و olmağ i' tibârıyla یا olup; تا cümel-i şagîrde çâr; تا sûret-i تا'da olup dört yüz olmağ i' tibârıyla şems ع; [9a] cîm ve lâm ve şaff-ı zülfi-i cânân olmada müterâdifân olup; ح raqam-ı kavş ü kemândur ی." İlk yarısından müellifin doğum tarihinin çıkarıldığı bu cümlelerin devamında, aynı harfler ta'miye yöntemleriyle dönüştürülerek müellifin adı olan Seyyid Alî elde edilmektedir. Buna göre (ا) harfi tesmiye ile elif lafzına dönüştürülmüş, elif lafzından tashif ve terâdüf yöntemleriyle (س) harfi elde edilmiştir. "Şekil" kelimesi taşhîf işaretlerindedir; bu sebeple (ب) harfi (ی) harfine dönüştürülmüştür. (ت) harfinin cümel-i sagîrde dört sayısına denk geleceği söylene de kastedilen cümel-i asgâr olmalıdır. Cümel-i sagîrde lafzın içindeki harflerin ebced karşılıkları toplanırken cümel-i asgârda harflerin sayı değerleri kalanlı bölme işlemine tabi tutularak 12'ye bölünür ve işlem sonucunda "kalan" hanesindeki sayı dikkate alınır. Buna göre harfin ebceddeki karşılığı olan 400, 12'ye bölündüğünde kalan dördtür ve bu sayı da (د) harfine denk gelmektedir. Taşhîf işaretlerinden biri olan "sûret" kelimesi (ث) harfinin bir noktasının atılarak (ت) harfine dönüştürülmesi gerektiğine işaret eder; daha sonra (ت) harfi ile ebced değeri aynı olan "şems" kelimesinden (س+م+ش=300+40+60), terâdüf yoluyla güneş anlamına da gelen 'ayn kelimesi dolayısıyla (ع) harfi elde edilir. (ج) ve (ل) harfleri ta'miyede teşbîh yöntemiyle "zülfi"e benzerlikte ortak kullanılırlar ve birbirlerine işaret ederler, bu şekilde (ل) harfi bulunur. (ح) harfi on iki burçtan "yay"ın sembolüdür, muammalarda "yay", "kavş", "kemân" ve müteradifleriyle (ی) harfinin tesmiyesi olan (یا / ی) ile de aynı şekilde bu kelimelere işaret edilebilir; bu yöntemle göre (ح) harfinden (ی) elde edilmiş olur. Özetle ا ب ج ح ث ت ب ا harfleri çeşitli ta'miye işlemleriyle Seyyid Alî (سید علی) isminin harflerine dönüştürülerek müellifin ismi muamma yoluyla ifade edilmiştir.

SONUÇ

Fettâhî-i Nîşâbü'rî'nin *Şebistân-ı Hayâl*'ine nazire olarak yazılan ve şu an için bilinen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 2051 numarada kayıtlı bulunan *Neyistân-ı Zülâl*, Türkçe yazılmış, mensur-manzum karışık biçimli, çeşitli kavramların tematik şekilde tasnif edildiği, metnin tamamının ta'miye yöntemleriyle işlendiği bir metindir. 970/1562-63 yılında tamamlanan eser, Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. Müellifin, metinde kendi adını ve doğum tarihini yazması biyografik bilgilerin güncellenmesi açısından önemlidir. Söz konusu nüshada yer alan ipucu mahiyetindeki işaret ve ibareler de *Şebistân-ı Hayâl* tarzının çözümlenmesinde yardımcı olacak unsurlardır.

Neyistân-ı Zülâl, tevhit, naat, münacat ve sebep-i teliften oluşan girişten sonra sekiz bap ve 62 fasıldan meydana gelmektedir. Her fasıl altında çeşitli kavramlar, nükte, hikâye ve kıta, mesnevi gibi farklı biçimlerde ele alınıp ta'miye yöntemleriyle işlenmektedir. Ta'miyenin doğası gereği eserin dili, örtük ve oyunludur, metinde sıkça tesci ve tekrare başvurulmuştur. Bazı kısımlarda teşbih, terâdüf, ebced ve diğer ta'miye unsurları ile gizlenmiş ibarelerin ayrıca kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Eserin hatime faslında müellife ya da müstensihce dair bir kayıt bulunmamaktadır.

Sadece kaynaklardaki bilgilerden yola çıkıldığında bile *Neyistân-ı Zülâl*'in klasik Türk edebiyatında *Şebistân-ı Hayâl* literatürü içindeki müstesnalığı anlaşılabilir, metnin kendisi de bu durumu doğrulamaktadır. *Neyistân-ı Zülâl*'in

⁷ Kırmızı mürekkeple "914" yazılmıştır. Miladi takvime göre Senâî'nin doğum tarihi 1508-09 yılı olmalıdır.

şu an için tespit edilen yegâne nüshasının fizikî tavsifinin yapıldığı ve içeriğinin, metin örnekleriyle incelendiği bu yazının kapsamı dolayısıyla eserin bir bütün olarak Fettâhî'nin *Şebistân-ı Hayâl*'inden ne derecede ayrıldığını ve ne denli özgün bir mahiyet taşıdığını değerlendirmek mümkün olmayacağı için bu tespitleri, metnin tamamını yayımlayacağımız ve kısa sürede tamamlanmasını umduğumuz çalışmaya bırakıyoruz.

KAYNAKÇA

- Alioğlu, Güler (1988). *Fettâhî Nîşâbü'rî ve Hüsn ü Dil*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Akbayar, Nuri, S. A. Kahraman (hzl.) (1996). *Sicill-i Osmânî*. C. IV. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bayak, Cemal (2017). "Klasik Türk Edebiyatında Şebistân-ı Hayâl ve Yûsufînin Şebistân-ı Hayâlî". *International Journal of Language Academy* 5(19): 246-258
- Beşenk, Gamze (2016). *Yûsufî'nin Şebistân-ı Hayâl Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bilgiç, Gökhan (2019). *Dervîş Muhammed Şifâyî, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl (İnceleme-metin-sözlük-tıpkı basım)*. Doktora Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Çelebioğlu, Amil (1994). *Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: MEB.
- Canım, Rıdvan (hzl.) (2000). *Latîfî - Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara: AKM.
- Dörtbudak, M. Veysi (2004). "Manisalı Mehmed Senâyî Çelebi ve Risâle-i Menâkıb-ı Emîr Sultân (Keşifnâme) Adlı Eseri". *Bursada Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*. yay. hzl. Ramis Dara. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları. 205-218.
- Düzenli, M. Bayram, A. Akgül (2018). "Senâyî'nin Süleymaniyye Adlı Eseri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (21): 147-160.
- Erdem, Sadık (2004). "XV. ve XVI. Yüzyılda Yaşamış Manisalı Divan Şairleri". *Türkbilig* (8): 74-107.
- Erkal, Abdulkadir (2010). "Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16(41): 35-45 .
- Elbir, Bilal (2003). *Sururî'nin Şerh-i Şebistan-ı Hayâl'i- Metin, İnceleme*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Elbir, Bilal (2005). "XVI. Yüzyıl Şerh Edebiyatı İçinde Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in Önemi". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 13(2): 623-632.
- Elbir, Bilal (2007). "Surûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'indeki Şerh Metodu ve Hurûfilik Yansımaları". *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları* 2(3): 212-229.
- Gökmen, Gökhan (2013). *Abdurrahmân Gubârî'nin Şebistân-ı Hayâl Adlı Eseri (metin-inceleme-çeviri)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Gökmen, Gökhan. (2015). *Gece Diyarından Hayaller-Şebistân-ı Hayâl*. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- Gündoğdu, Sevgi (2019). *Senâî Mehmed Efendi'nin Abdurrahman Câmî'ye Ait Şevâhidün-Nübüvve İsimli Eserinin Tercümesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

- İsen, Mustafa (hzl.) (2017). *Mustafa Âlî, Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kaçar, Mücahit, İ. İpek (2020). "Gubârî'nin Misâhat-nâme'si ve Kânûnî Devrinde Ka'be'de Yapılan Tamiratlara Dair Tanıklıkları". *Cemal Aksu Armağanı*. ed. Müslüm Yılmaz ve Ayşe Aksu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. 725-781.
- Kılıç, Filiz (hzl.) (2010), *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şuarâ*. C.III. İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü.
- Kutluk, İbrahim (hzl.) (1989), *Kınalı-zade Hasan Çelebi. Tezkiretü's-Şuarâ*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Özdemir, Mehmet (2017). "Dervîş Muhammed Şifâyî'nin Şerh-i Şebistân-i Hayâl'indeki Muammâ Çözüm Yöntemleri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of History Culture and Art Research* 6(2): 336-357.
- Saraç, M. A. Yekta (hzl.) (2016) *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*. C. II. Ankara: TÜBA.
- Tıgılı, Fatih (2010). "Klasik Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Camîî'nin Manisa Şehrengizi" . *TUDED* 39: 229-248 .
- Yazıcı, Tahsin (1995). "Fettâhî". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 485-486.

EK-1: *Neyistân-ı Zülâl*'in “Sebeb-i Telif” ve “Hatime” Fasıllarının Transkripsiyonlu Metni

[8b] Faşl fi Ebvâbi't-te'lîfi ve İ'tâbi't-taşnîfi

Bende-i mücrim dâ'î Şenâyî ki gûşe-i şevâba ba'îd ü nâyîdür.⁸ Târîh-i vilâdeti muḳatṭa'ât-ı ḥurûfdan 'alâ sebîli't-tertib ا ب ج ث ت ب ا vâkı' olup⁹ nâm-ı ḥâk-sârı mezbûr olan ism-i Seyyid 'Alî ḥafî olmaya ki ḥurûf-ı mezbûrdan bi-ṭarîki't-ta' miyye bedîdâr olur. Meşelâ ism-i elif taşhîf ve terâdüf ile ḥarf-i با; یا şekli-i یا ve yâḥod و olmak i' tibârıyla یا olup; تا cümel-i şağırde çâr; تا şüret-i تا'da olup dört yüz olmak i' tibârıyla şems ع; [9a] cîm ve lām ve şaff-ı zülfi-cânân olmada müterâdifân olup; ح raḳam-ı ḳavs ü kemândur ح. Pes dâ'î-yi mezbûr çeşm-i cihân-bin-i cânla nazar idüp gördi ki çeşm-i cihân, nâzır-ı cân, ve cân, manzar-ı çeşm-i cihân, ve deyr-i dil, vîrân-ı ile'l-ân olup üss-i âsmân, ser-nigûn-nâm u merâm, ser-i meşâḳḳat ile râm; mazhar-ı i' tibâr, mânzar-ı 'ayn-i tebâr, iftiḥâr-ı gül-zâr, âfet-i ḥâr; devâ 'illet ile dâ'; nevâ, rüy-ı nefrîn ile vâ; cefâ, şuretâ ḥafâ, ser-i vefâ, şekli-i müşt-i ḳafâ; dâr, iki zülfi-dil-dâr ve ol dâr ser-i ḡurûrla ḡaddâr; kemâl, ser-i kibrle mâl ve mâl, gûşe-i lu'ble melâl; sehm, ehl-i nazar-ı eṭrâfdan semm; ve 'ayn-ı ni'am, vâsıta-i nem; ve her nem, nişâne-i yem; edâ-yı ri'âyeti, cevher-i 'âriyet, kirâ-yı risâleti, ser-gerdân-ı tîh-i kerâhiyet; ḡimâsı 'ayn-i 'anâ olduğu meşhûr ve ifnâsı dilde ânifen-mezkûr olmaḡın cân heves çeşmin cihândan yumup dâ miyânında 'ayn-ı 'aṭâ vâsıta-i devâ olup 'uḳbâda du'â-içün bir eşer ḳıldum. Ḥâtıra oldı kim mişâl-i ebr tâze vü ter, ârzü nihâline ber vire. Ḳıṭ'a:

[9b] [fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]
Oldı ḡaraz cânâ çü 'arz-ı du'â
İtse revâ terk-i ser-i iddi'â

Ârzü-yı ḳatre-i raḫmetdedür
Genc-i dil-âşüfte vü mâ ve'd-du'â

Nükte: Pes *Şebistân-ı Ḥayâl* ber-â-beri *Neyistân-ı Zülâl* demekle müsemmâ bir risâle-i ḳamer-râyla yek-sâle zuhûra geldi kim neyistân-ı şekeristân-ı ṭütî-maḳâl olup sâf-ı zülâline cidâl iden lâl; ve bir mâhdur ki ümîd-i vişâl iden zâl olur. Ḳıṭ'a:

[fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

هر ورق محزن و مائلش مال
كيرداز پای اختلال ملال

[Her bir yaprağı bir defter ve çayırı boldur. Payeden (temelden) sıkıcılık ihtilalini (bozukluğunu) kaldırır.]

نقطه حای که درةالتاج است
همچو خالی برو خوب خیال

[Onun Dürretü't-Tâc'ındaki (tacının incisi olan) noktalar hayâldeki güzelin yüzündeki benler gibidir.]

این نیستان زلال غیرى را
کفت حقا که نیستان زلال

[Bu *Neyistân-ı Zülâl*'in saf suyu[nun lezzeti] bir başka eserde yoktur.]

⁸ Kelimenin üstüne ipucu olarak kırmızı mürekkeple “arâḳ” yazılmıştır.

⁹ Kırmızı mürekkeple “914” yazılmıştır. Miladi takvime göre Senâyî'nin doğum tarihi 1508-09 yılı olmalıdır.

Nükte: Bu *Neyistân-ı Zülâl*, sihr-i helâl olduğına delîl-i dâl, sihr-mişâl sırda heşt ve ehl-i sır arasında behişt olup mânend-i lafz-ı helâl sekiz bâbı müstemildür ki süddesine varınca tolu le'âl ve lâmı mâh-ı dil-i ehl-i hâl olup fihrist-i heştî behište südde-i bâb ve deryâ-yı ma'rifetde kâse-i ser-i habâb olup 'unvân-nâme-i nâmı zikr-i şehensâh-ı mu'azzam, mihr-i felek-i a'zam hazret-i [10a] **Sultân Süleymân bin Selîm Hân**'dur ki nâm-ı şerîfi şecere-i aşda semere-i hüsn ü ân ve nazm-ı belâgatde 'unvân-ı yümn ile vedd ü maḥabbet-efrâzı derûn-ı selmân; âşüfte-i mâh-rif'ati felekde hümâ; beste-i rismân-ı elif-mehâbeti 'unq-ı 'ankâ; şavt-ı şavleti hâle-i mâh-ı evc-i rif'at; şıyt-ı şıyâneti câmi'-i ân-ı hüsn-i velâyet, şâd-ı ruḥşatı raḥt-ı baḥt-ı kâmrânda merkûm; izdiyâd-ı furşatı ḳurşa-i mihr-i âsmânda mersûm; kemânından sîmâ-yı cem ḥam; sinânından çeşm-i 'adû nâzır-ı 'ademdür.¹⁰ Meşnevî:

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ülün]
'Adû-yı dîv için nâm-ı Süleymân
Sinân nevinde şan teşvîş-i yalman

Münebbih zîr-i mehde nâm-ı mer'î
Süleymân olduğu aşlı vü fer'î

Ḥayât âbına¹¹ Ḥaḳḳ itmiş ḥavâlî
Bu mihr ü mâh u bircîs ü hilâlî

Olur mı ğarḳ-ı ğuşşa keştî-i cân
Kenâr-ı nâm-ı sultânda bu liman

Sarây-ı düşmen-i dîni tamâmî
Yıḳar mevciyle seyl-i devr-i nâmı

Nükte: Ve ol naḥl-i sa'âdetüñ fer'î, mer'î-i dâyre-i sa'âdet, 'ayn-i inâyet ile mer'î, 'aḳl-ı selîm Ḥazret-i Sultân Selîm'dür ki [10b] şems-i ma'ârifte meyl-i dili müstaḳîm ve ol mâha ufḳ dâyre-i sîmdür. Meşnevî:

[fe'îlâtün / mefâ'îlün / fe'îlün]
İşigi Ka'be-ḳadr ḥüsni celîl
Şemse-i âfitâb u devr-i mîl

Nâm-ı 'irfânı gösterür her ân
Kâse-i mihr ü meh mey-i devrân

Virdi İslâm'a şavlet-ile vücûd
Silm-i bî-ğayet-ile ol yem-i cûd

Ol şehensâha olmağa hem-nâm
Güneş oldı ruḥ-ı kelîm-i hümâm

***

¹⁰ Kelimenin üstüne ipucu olarak kırmızı mürekkeple "dem" yazılmıştır.

¹¹ Kelimenin üstüne ipucu olarak kırmızı mürekkeple "mâ" yazılmıştır.

[94b] **Faslün fi'l-ḥātmeti:** Şenāyī-i dā'īnūñ bu risāle-i muḥaqqarı ki *Neyistān-ı Zülāl* ü siḥr-i ḥelāldür, ol şürü'ı bir şeb-i garrā-yı yekşenbe ve bidāyet ü nihāyeti bir sāl-i mecāl-i maḳālde ser-i sevdā ile ziyet-ārā-yı mecālis-i ehl-i ḥāl olduḡına 'utārid-i leyl gibi delīl-i dāldur ki menḳūḥı ḥurūf-ı ziyet-i mücerredleri ḥarf-i sāl-i sükkerleri, ney ḳalemde nāl ü hilāl ü yekşenbe vü sāldür.¹² **Ḳıṭ' a:**

[mefā' ilün / mefā' ilün / mefā' ilün / mefā' ilün]
Şebistān gerçi ezhār-ı ḥayālāt-ile büstāndur
On artuḳ resm-i büstāndan neyistān ber-gülistāndur

Dimek kim Zāl-i 'ālem aşl vü anuñ fer' idür Rüstem
Kime kim baḥt-ı devlet vire destānıyla destāndur

Nükte: Egerçi Fettāḥı tīşe-i zebān ile bu resme ḥişe [95a] ve kilid-i endişenūñ müşkil-güşā vü fettāḥı olmaḡ-ıla şuret-i fenāda ḥayy ü maṭl-i āfitāb-ı matla' da ziyāde olmaḡın bidāyet-i beytde dā vü keyydür; ammā ol ki rāy-ı 'ālem-ārā-yı erbāb-ı fiṭnatdur. Şun' -ı 'amel-i kemāli ḡāyete yitmek ile şan' atdur. **Ḳıṭ' a:**

[mefā' ilün / mefā' ilün / mefā' ilün / mefā' ilün]
Egerçi muḳtedā-yı ibtidādur ism-i bismillāh
Gören Allāh'ı ḥāzır şübhe yoḳ şānı dūrūdu'l-ḥāh

Kemāl evvelde olmaz olmasa lā-büd kem ü nākıs
Kemālin bulmaz olsa dāmeninde ehl olan kütāh

Nükte: Bu neyistān-ı şekkeristān-maḳālāt, ibtidāsına biḥ-ı nihāl ve intihāsına tāriḥ-i kemāl şerbet-i zülāl¹³ vāḳı' olup ḥaşb-i ḥāldür. Tāriḥ-i manzūme:

[mef' ülü / fe' ülün / mef' ülü / fe' ülün]¹⁴
Tāriḥ-i Neyistān ey lebleri sükker
Bir ḳand-i mükerrer bir **kand**-i mükerrer¹⁵

Ṭokuz yüze yetmiş yetmiş senesinde
Oldı bu muḥaqqar yümn-ile müyesser

Nükte: Şükr şeker-i cān-mezāḳına ki [95b] bu neyistān-ı dilsitānuñ tamāmı ser-i itmāma ḳarīn ve itmāmı nazar-ı hidāyet ile ihtimāma rehīn olup pāyānı zevḳ-i eḥibbāya zülāl, ve 'unvānı dīde-i ā' dāya neyistān, nīstān mişāldür. **Ḳıṭ' a:**

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]
Bu *Neyistān-ı Zülāl*-i āteşin-dil mişāl
Ni' met-i cennet gibi olsa revādur ne zülāl

Oldı heft iḳlīme bir tuḥfe on iki māhda
İki lafz-ı dāl vü on ḥarf-i cemāl ü yidi ḥāl

¹² Kelimenin üstüne ipucu olarak kırmızı mürekkeple "ḥavı" yazılmıştır.

¹³ Kırmızı mürekkeple yazılan "şerbet-i zülāl" terkibi ile de eserin tamamlanışına tarih düşürülmüştür. Terkinin altına ebced hesabındaki sayı değeri olan "970" yazılmıştır.

¹⁴ Türk edebiyatında yaygın kullanılan bahirler içinde yer almayan bu kalıbın, kıtadaki tekrirler sebebiyle müellifin kendi tasarrufu olma ihtimali bulunmaktadır.

¹⁵ "Bir ḳand-i mükerrer" + "ḳand" ibarelerinin ebced hesabına göre sayı değeri 970'e denk gelmektedir; bir sonraki beyitte tarih açıkça verilmiştir. Miladi takvime göre eser 1562-63 yılında yazılmıştır.

Münâcât

İlâhî 'aṭâyâ-yı vâhibü'l-'aṭâyâdan mütevaḳḳı' u me'mûl ü mütaẓârri' u mes'ûldur ki ol dem ki hestî-i neyistân-ı vücûd nist, ve qarîn-i ân-ı pâ-yân ola, zülâl-i pâ-yânda pâ-y-ı zilletden maşûn it ki hem-demüm elif lâm ṭâ hâ ve yâ sîn, hem-nefesüm îmân-ıla Qur'ân ola. Âmin. Beyt:

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ülün]

نیستان من شکرستان جان
نیستان بقشرت این نیستان

[Neyistân'im/sazlığım canın şeker tarlasındandır. Neyistân (sazlıktaki kamışlar) kabukludur;¹⁶ ama benimkinde (kabuk) yoktur.]

م

¹⁶ Farsça kabuk anlamına gelen "kişr" kelimesi ile yazımı aynı olan ve "talihsiz olmak", "uğursuzluk getirmek" anlamına gelen "kaşr" kelimesi iham edilmektedir.

EK-2: Hacı Mahmud Efendi 2051 numarada kayıtlı *Neyistân-ı Zülâl* nüshasından sebab-i telif [8b-10b] hatime [94b-95b] ve Fî Tezkîreti'ş-Şu'arâ [27b-30a] fasılları.

11
 مشایخ معتمد الكل بیانند در که خاک قدملوی نظام نظما
 آب وکل در **باب خامس** سماخ چرخه آوازده اخلاصه
 منعکس دخی هر خام بی رحس و قلب سخت ایله من اولند
 بیانند در **باب سادس** سر سنبله ده داوچ
 اولوب مست لذات اولند لک مستلذاتی بیاننده
باب مایع آرزوی دل عباس علی اولن ماء عذب قرآ
 بیاننده در که منبع و مجری آبی آفتاب طالع اولوب دخی
 پریشان سباع نفس اولند لره آسمان اشته هاده لامع اولند
 بیانند در **باب ثامن** سبیکه سیم طرفند عن
 و سربات و امن ایله متین اولغین ازمان طفل صیغین
 و اسنان شبان اهل الحسن دخی شیوخ المسن بیانند اولوب
 دخی حیاتنی و محات دینی و تشریح دینی بیاننده **خاتمه**
 خامه خاتمه که جوفند حرف آنها غایت و برخا تو در که نها
 واسطه مهر کجیت هدا یدر مطلع خرشید دن ناهیدن
 و ارج اقرراد اولن وصف نیستان حصال و تاریخ

شمس معارفه میلادی مستقیم و اول ماه رفیق دایره سیم
منوی لفظ ماه الحیات شاه سلیم که آشفته سیل چشمه میم
 اشکی کعبه قدر حسن جلیل • شمس آفتاب دور میل
 نام عرفانی کوستر هر آن • کاسه مهر و صبحی دور آن
 و برده اسلامه صولتیه و جو • سلیم بی غایتیله اولی وجود
 اول شهنشاها و لغز هم نام • کوشش اولدی رخ کلم هم
الباب الاول فی الاسلام و ایمان القام یعنی اسلام اولم
 و مجمع سعادت نام اولدغن اعلام اولوب اعتراف واحد که
 نتیجی دار اسلام دن و ایمان ایمن ساعتدن انکشت نهاد
 اعلان اولدغن بیاننده **باب ثانی** رسم بانی جهان بانی
 در که مفتوح مناقب سعادت نظامی سزاوار سیم المثنی
باب ثالث علماء دین و فضلاء اهل یقین بیانند
 الف قلم واسطوری واسطه ثلث عبرت نما و علم علم علما
 بال ذی بال لری کی اول الف ایله بالا و اهل علم اولکله علم
 علما اولور **باب مایع** رسم غبار اهل دل و عیار خاکها

95
 وکلید اندیشه نک مشکل کشتا و فتاحی اولمخله صوت
 فاده حی و مظل آفتاب مطلع ده زیاده اولغین
 بدایت بیت ده داوکی در اما اول که رای عالم
 آرای ارباب فطن در صنعت عمل کمال غایتیتمک ایله
 صنعت دن **قطعه** اگرچه مقصد ای ابتدا در اسم بسط الله
 کورن اللهی حاضر شبیه یوق ثانی در دو کجوه
 کمال اولن اولمز اولمسه لا بد که و ناقص
 کما لن بولمز اولسه دامنند اهل اولن کوتاه
نکت بو نیستان شکر ستالک ابتدا سنه بیخ نهان
 و انتها سنه تاریخ کمال **شربت زلال** واقع اولوب
 حسب حال در **تاریخ منظومه**
 تاریخ نیستان ای بلبری که **برقند مکر** برقند مکر
 • طوقریون یتیم یتیم سنه سندن
 • اولدی بو محقق بمنیله میسن
نش شکر شکر جان مذاقده کاه

قطعه ملحد که عکس حلو اقامت یدر دلیل
 حلم حلیمه دال بعید اتسه سر نکون
 اولور پان پان سزایع شرعه کرمیلی نه پیمان وحدن اولدور
فصل فی الخاتمه ثانی
 داعینک بو رساله محقری که بیستان زلال و سحر جلال
 اول شروعی بر شب عن یکشینه و بدایت و نهایی
 برسال مجال مقالده سر سود ایله زینت آرای مجالس
 اهل حال اولدغنه عطار دلیل کجی دلیل دال در که
 منقوطی حرف و ذیبت مجر لری حرف سال مکر لری
 فی قلم ده نال و هلال و یکشینه و سال در **قطعه**
 شبستان کرچه ازهار خیا لایتله بیستان در
 • اون ارتق رسم بیستان دن بیستان برکلتا
 دیمک که زال عالم اصل و آنک فرعیدر دستم
 • کیه که بخت دولت و بره دست آینه دستا
نکت اگرچه فتاحی تیسه زبان ایله بور رسم حیشه

